

„KOLO” U PROŠLOSTI

K o l o Stanka Vraza pojavilo se poslije početka hrvatskog preporoda, zvana ilirskim, a nešto prije zabrane ilirskog imena. Napolitičar Stanko Vraz nazvao ga je tako da bi kao književnik mimoišao politiku koja se plela oko ilirskog imena i da bi *K o l o* značilo ono što i u narodu, kad se neko homogeno društvo sastane da se uz neki ritam provese. *K o l o* je značilo, dakle, okupljanje na nekom poslu, ovdje na književnome.

Poznato je da je Stanko Vraz među hrvatskim književnicima najodgovornije shvaćao književni posao, dok je mnogim drugim članovima ilirskog preporoda književnost bila propaganda ilirskih ideja, pa su u Gajevoj Danici iznosili svoje misli iz kulture i politike u lošim stihovima ili u prozi. Dok su se oni, ma kako umjetnički beskorisno, politički i s općeg kulturnog stanovišta izvivljavali, pa im moramo priznati neke zasluge, Stanko Vraz se s takvim radom nije slagao. On je htio odijeliti politiku od kulture, a posebno od književnosti, pa se moramo upitati da li se to može, ako se želi prikazivati život i odnose ljudi. Stanko Vraz je htio uputiti svoje suvremenike u Hrvatskoj u to što je književnost a što književnik, zapravo što je književna umjetnost.

Zbog toga je s nekolicinom drugova odlučio takvo stanje popraviti. Dakle, poslije Gajevih Novina i Danice javlja se nastojanjem Dragutina Rakovca, Stanka Vraza i Ljudevita Vukotinovića »*K o l o*, članci za literaturu, umjetnost i narodni život« god. 1842, vjerojatno prema zamisli samoga Vraza, kako upozoruje Branko Drechsler-Vodnik. *K o l o* se počelo slagati u isto vrijeme kad je Matica ilirska bila osnovana (u veljači 1842). *K o l o* je bilo podijeljeno u tri odsjeka: u glavnom dijelu, Ogledalu, bila je beletristika i nauka; u Pregledu je bila zastupana kritika naših i slavenskih djela, manje drugih književnosti; u trećem dijelu, Pazaru, raspravljala su se pitanja općeg interesa, pa i književna. Kako vidimo raspo-

red gradiva je dobro bio podijeljen, a K o l o je donosilo originalne književne i znanstvene radove, kritike, ponajviše književnih djela, i na kraju na feljtonski način rasprave o važnim pitanjima književnosti i nauke. Možda i imena pojedinih rubrika tačno odgovaraju zahtjevima za ono vrijeme, premda je teško reći da li su prva dva odsjeka uvijek ispunjala svoju namjenu.

Prvom svesku predgovor je napisao Dragutin Rakovac koji je naglasio da južnim Slavenima vijek prosvijećenosti, to doba unapređenja znanosti i prosvijećenja, nije donijelo ništa u književnosti osim Andrije Kačića Miošića i Dositeja Obradovića. »Što više, vijek osamnaesti, koj je druge narode duševno približio i skopčao [= povezao] većma nego ikad prije, nas je južne Slavene raskomadio i brata bratu, dapače i sasvim sebi otuđio, većma nego ikad prije.« Kako se vidi ovo je napisano u duhu života i ilirizma. I Rakovac nastavlja: »Sto dakle ustasmo, to nije naša zasluga. Naša će zasluga biti ako opet ne usnemo, kao što smo već jedanput usnuli poslije dobe dubrovačke. Usnuti nećemo ako budemo radili i duševno se kretali. Kretanje je život.« Zato je i izašlo »K o l o« (8. lipnja 1842). Kako vidimo, K o l o je u duhu ilirizma zastupalo ideju jedinstva književnosti južnih Slavena pozivajući sve književnike na akciju.

Drugi pokretač K o l a, Ljudevit Vukotinović, u članku »Ilirizam i kroatizam« (II, 109—115) kaže među ostalim: »... ilirismus je dakle u smislu političkom ništa«. Za njega je to »izmišljotina«. »Kroatizam s druge strane je život politički«. Ovaj je članak Vukotinović vrlo vjerovatno napisan kao odgovor neprijateljima ilirizma koji su radili na zabrani toga imena. Ovo ne isključuje i postojanje političkog ilirizma i među prijateljima toga hrvatskog pokreta.

Zadaću K o l a proširio je Vraz u pismima zbog suradnje raznim slavenskim književnicima, pa među ostalim u pismu Jaromiru Erbenu kaže: »Naša je vruća želja i pohlepa putem K o l a dignuti književnost našu približujući ju ukusu i duhu ostale braće slavenske koja evropskoj izobrazenosti bliže stoje...« On Erbenu dalje navodi: »Kako ćete razviditi iz prve knjige, ne ište K o l o ništa drugo nego napredak duševni i književni, osvještenje narodnih sila, istinu, izobraženje, duševnu emancipaciju. U tom smislu i pod tim barjakom utičemo se i k Vama«. Dakle zastava ilirizma sadržavala je i slavensku uzajamnost u prvom svesku K o l a.

Poznato je da su već u ono vrijeme odnosi između Ljudevita Gaja i Stanka Vraza prestali biti onako srdačni kako su bili u početku. Jedan od razloga bilo je pokretanje K o l a. Lj. Gaj je kao agitator bio zadovoljan s D a n i c o m koja je vrlo širokogrudno primala i štampala člančice u lošim stihovima bez književne vrijednosti, ali s višim ciljem — privući u ilirsko kolo što više ljudi, da prihvate novi pravopis, imajući pred očima stvaranje čitalačke publike kao početni stadij u ilirskom nastojanju.

Zbog toga je Gaj osjećao Kolo kao konkurenciju i ideji i sebi lično. Stanko Vraz, književnik par excellence, imao je pred očima samu knjiživnu vrijednost djela, pa je odmah htio odijeliti kukolj od pšenice. U god. 1842. izašla su dva Kola koja su donijela razdore među tadašnjim književnicima, pa dok se prvi svezak Kola tiskao u oko 600 primjeraka, drugi isto toliko, te su bili rasprodati, treći svezak Kola bio je štampan (početkom 1843) u 300, što je značilo poraz ne samo za Stanka Vraza, već i za Gaja, zapravo za ideju kojoj su obojica htjela služiti. Kad se radi za neku ideju, onda bi ona morala biti zvijezda vodilja — da se vulgarno izrazim — za oba nastojanja. Da je uvodnik Rakovčev vodio računa o ideji, onda bi objektivni istomišljenik morao naznačiti da će Danica i unaprijed vršiti svoju zadaću bez obzira tko je vodi, a da će Kolo ostvariti nove vidike. Treba da nam bude jasno da početničko u ovoj fazi nije u isto vrijeme bilo i suvišno, jer sve moramo gledati u razvoju.

U spomenuta tri sveska, i to u rubrici »Pregled« St. Vraz je svojim oštrim perom skrenuo pažnju na Kolo i na sebe kao kritičara, ali je kritički osvrt na izabrane narodne pjesme Mate Topalovića Tamburaše ilirske (Osijek 1942) izazvao buru negodovanja sa strane pisca i njegovih istomišljenika. Zamjerke su Vrazove većinom opravdane, pa iako je hvalio sama Topalovića, ipak se zamjerio i njemu i drugima, što smo spomenuli, jer su se tada udarali mnogi mostovi, koji su bili srušeni . . . Vrazovo uvjerenje da je hrvatska književnost već prešla dob djetinjstva i da na nju treba postavljati veće zahtjeve, moralo je voditi računa o svemu tome. Sam broj naklade prvih svezaka o tome jasno govori, jer Lj. Gaj nije sâm mogao na to utjecati. Ostavimo zasad to pitanje.

Iako je ovakvih slučajeva bilo, to nije bilo pravilo, pa se može reći da je »Vrazovo Kolo najljepše ogledalo . . . prve hrvatske književne smotre«, a Stanka Vraza moramo ubrojiti u »osnivača hrvatske (književne. Op. J. R.) kritike« — kako je Branko Drechsler-Vodnik kazao u svojoj studiji »Stanko Vraz« (Zagreb 1909).

Poslije toga je Matica ilirska preuzela Kolo (1847: IV—VI; 1850: VII; 1851: VIII; 1853; IX). Karakteristična je rasprava u Matici ilirskoj o njemu. Kolo je uvijek imalo podnaslov »članci za literaturu, umjetnost i narodni život«. Neki su htjeli da ga nazovu časopisom da bi mu digli značenje. Ali tad je nastupila kruta istina: ako bi se Kolo nazvalo časopisom, tada ga se ne bi smjelo izdavati, dok se ne bi dobila dozvola »viših vlasti« (u Mađarskoj i u Beču). Pošto se takva dozvola ne bi bila dobila, znajući za naklonost Mađara i Nijemaca vreme Hrvatima, ostalo je Kolo sa starim podnaslovom. I tako Kolo, iako je bilo ipak neki časopis po svojoj strukturi, to nije smjelo biti po imenu. Upozoravam na članak St. Vraza (IV, 1947, str. 85—93) »Naš pravopis i Zora dalmatinska« u kome prigovara Anti Kuzmaniću što u »Zori dalmatinskoj« ne upotrebljava novi, Gajev, pravopis. U Kolu (V, 1847, str. 64—65) je Preradovičeva pjesma »Zbogom«, koju Ante Kuzmanić nije htio tiskati u »Zori dalmatin-

skoj» zbog toga što je Preradović, sasvim ispravno, Dalmaciju nazvao »udovicom«, osuđujući prije narodnog preporoda u Dalmaciji dalmatinstvo, autonomaštvo (pa i u pravopisu), dakle Kuzmanića i sve njegove istomišljenike (usp. J. Ravlić, P. Preradović u Zadru, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, 4—5, str. 75—77).

Matica ilirska od početka, a od 1874. Matica hrvatska nije tako reći nikad bila bez svoga časopisa, pa on izlazio i povremeno kao zbornik, osim nekoliko godina. Poslije Kola izlazio je Neven (1852—1857), Književnik (1864—1866), Vijenac (1869—1903), Hrvatsko kolo (1905 do danas povremeno), Glas Matice Hrvatske (1906—1909), Hrvatska revija (1928—1945).

Kako nas ovdje zanima samo Kolo, nećemo uzimati u obzir druge časopise. Cijeneći zdrave tradicije, uprava Matice hrvatske, poslije brojnih rasprava, pokrenula je Hrvatsko kolo (=HK) god. 1905. i time željela nastaviti Vrazovim putem, iako u drugim uvjetima. HK je nazvala »naučno-književnim zbornikom«, jer je bilo mješovito, posvećeno lijepoj knjizi i nauci.

Ako svratimo svoj pogled na prošlost njegovu, moći ćemo je poslije Kola koje je prestalo izlaziti god. 1853, podijeliti u četiri perioda. Prvi je period od 1905. do 1912, drugi je od 1927. do kraja 1944, treći poslije oslobođenja do kraja 1961, a četvrti se period otvara Kolom od 1963.

Da bismo karakterizirali pojedine periode kroz koje je prolazilo HK, osvrnut ćemo se ukratko na nje.

U prvom je periodu Hrvatsko kolo donosilo ne samo zanimljivih članaka i studija o pojedinim političkim i književnim razdobljima i licima, već je štampalo i beletristiku naših tadašnjih književnika, imajući na kraju »Književni obzor« ili »Listak«, zapravo prikaze knjiga domaćih pisaca i baveći se feljtonističkim raznim aktualnim pitanjima iz hrvatske i drugih književnosti. Dakle HK je imalo sva tri dijela koja su bila i u Vrazovu Kolu, ali ona nisu bila tako oivičena, osim feljtonističkih prikaza u »Književnom obzoru«. Pokrenuto 1905, HK je ovakvo izlazilo do 1912, te je izašlo usve sedam knjiga. Ono je odraz fizionomije članstva Matice hrvatske, zapravo njezinih članova radnika, pa su štampani radovi iz raznih društvenih nauka, iz proučavanja svemira i nekih prirodnih nauka. Navest ćemo samo nekoliko priloga čija je vrijednost i danas na snazi (razumije se prema ondašnjem stanju nauke): Vj Klaić: »Duvanjsko polje«, HK III; — Dane Gruber: »Smještenje Hrvata u novoj postojbini poslije seobe; Ferdo Šišić: »Neke stranice iz novije naše historije (I Dalmacija neposredno prije francuske okupacije, II Francusko doba)«, HK V; — Branko Drechsler-Vodnik: »Antun Mihanović«; F. Šišić: »Nova mišljenja o pravijeku Slavena, o seobi Hrvata i o postanku glagoljice« HK VI, itd. Među književnicima nalazimo gotovo sva tadašnja imena poznatih naših pisaca koji su pjesmom, novelom, uspomenama surađivali.

O ovome se periodu može općenito kazati, da među književnim priložima ima boljih i lošijih, dok je naučna proza prosječno mnogo bolja, zapravo trajnije vrijednosti. Matica hrvatska je pokazala da je među svojim članovima radnicima i u književnosti i u naukama imala ponajbolje tadašnje radnike. Takvo je HK tada imalo vrlo jaka opravdanja, jer nije bilo drugih, specijaliziranih časopisa, pa je ono ispunjavalo prazninu, a ujedno je jedan dio članova radnika Matičnih držalo na okupu!

U drugom je periodu HK »književno-naučni zbornik« te je uređivano kao i ono prošloga razdoblja: dato je prvo mjesto književnosti, a drugo nauci, pa je takav po prilici i omjer radova. Među starijim književnim i naučnim radnicima surađuju i mlađi koji će se malo kasnije opredijeliti jedni za lijevo, drugi za desno gledište u politici, pa će se u tome smislu jače aktivirati. Vrijednosti su raznovrsne. U ovom se razdoblju donose i brojnije reprodukcije slika hrvatskih slikara i kipara, fotografije nekih objekata i crteži odnosno rekonstrukcije razvalina.

U periodu poslije oslobođenja HK je nastavilo izlaženjem. Izlazilo je najprije u obliku jednogodišnjih zbornika: 1945. i 1946; prvi je posvećen narodnooslobodilačkoj borbi (suradnici: Vl. Nazor, Vj. Kaleb, I. Dončević, Joža Horvat, M. i J. Franičević, Jure Kaštelan i dr), drugi je običan, kao što su bili i stariji. Poslije dugih diskusija u upravi Matice hrvatske i na njezinim višim forumima, plenumima i godišnjim skupštinama, na prijedlog uprave odobrila je glavna godišnja skupština od 29. veljače 1948. da od ove godine HK »izlazi četiri puta godišnje — svaka tri mjeseca«, jer se došlo do zaključka da »K o l o predstavlja preživjeli oblik godišnje edicije, stoga je i odbor stao na stanoviše da prestane s izdavanjem K o l a kao godišnje edicije i da prijeđe na oblik koji bi bio prijelaz k čistom revijalnom obliku« — kako je izvijestio tadašnji glavni tajnik Matice hrvatske, književnik Petar Šegedin. Prvi se broj pojavio tokom ožujka 1948. Redakcija pak HK god. 1948. u broju 1. obrazložila je to ovim riječima: »Sve većim i širim intenziviranjem našeg književnog i općekulturnog života ukazala se potreba da Matica hrvatska pokrene jedan časopis ne samo za radove svojih mnogobrojnih članova radnika, nego i svih suradnika njenog narodno-prosvjetnog rada na polju književnosti i nauke«. Zaključeno je da »razliku od već sadašnjih časopisa-mjesečnika HK treba prvenstveno da — iskoristivši veći obujam [= novi tromjesečnik je iznosio 15 araka. Op. J. R.] — objavljuje, uz domaće i iznimno prijevodne beletrističke priloge, opširnije i iscrpnije rasprave, studije i eseje iz područja naše i slavenske kulturne historije, kao i suvremene kulturne problematike. U svom podlistku redakcija Hrvatskog kola namjerava u stalnim rubrikama donositi kritičke osvrti i preglede cjelokupne naše tromjesečne kulturno-umjetničke djelatnosti, kao i informativnu bibliografiju u tom periodu izašlih važnijih djela«. Redakcija »računa na široku suradnju svih naših kulturnih radnika«.

Tako je s puno dobre volje i velikim nadama u uspjeh Matica hrvatska kroz godine 1948, 1949. i 1950. izdavala HK svako tri mjeseca, dakle u lijepim knjigama, uz suradnju brojnih starijih i mlađih književnika, znanstvenih radnika i kritičara (književnih djela, kazališnih predstava, umjetnosti, filma itd.). Kolikogod u svim brojevima i godištima ima vrijednih radova, mora se istaknuti HK god. 1949. kad se pokušalo pojedine brojeve posvetiti nekim problemima od općeg interesa, pa je tako br. 2—3 posvećen »Drami i problemima drame«, a br. 4 »Socijalističkom preobražaju sela«. Dok je br. 2—3 nekako »dorađeniji«, pa će se u budućnosti — tko bude htio pisati o hrvatskoj drami, nekim njezinim problemima — morati posegnuti za njim, br. 4 rađen je dosta brzo; koliko je koristan i instruktivan, nije se toliko visoko dovinuo, jer je trebalo mnogo više predradnja i proučavanja s obzirom na vrlo kompleksnu temu. Jedno i drugo pak dokazuje da i ovako sastavljeni pojedini brojevi ne samo da imaju opravdanja, već da su i vrlo korisni, ali da bi takav posao tražio planski rad i posebne pripreme. Za tromjesečnik je vrijeme previše kratko, ako se prije toga dulje nije planiralo i na tome radilo.

Godina 1951. poučna je za HK. Iako je suradnika bilo dovoljno, pretplatnika je bilo malo, pa se moralo posegnuti i za najrazličitijim oglasima koji su bili daleko od književnosti i umjetnosti ili od kulturnog života. Ni to nije moglo pomoći časopisu da se drži rečenoga opsega, pa su se i brojevi morali spajati, tako da je HK te godine izlazio u dva dvobroja, a opseg je pao gotovo na pola. Dakle, tako dalje nije išlo, jer Matica hrvatska nije imala sredstava da pokriva deficit.

Analizirajući sve elemente koji su dolazili u obzir, a vodeći računa o tome da se današnji čovjek po cijelom svijetu, pa i kod nas, bori s vremenom, jer ga premalo ima za životne potrebe, po uzoru nekih stranih časopisa, zaključilo se u upravi Matice hrvatske da se izdaje mjesečnik s kraćim radovima. Tako se o 110-godišnjici osnutka Kola god. 1951. pokrenulo HK kao mjesečnik na četiri arka koji će izlaziti redovito početkom svakog mjeseca. Časopis će donositi »u svakom broju uz književne priloge istaknutih naših književnika, i značajnije prijevode iz stranih književnosti... a također rasprave i članke iz općekulturne, ekonomsko-socijalne i političke problematike«. U svakom će se broju donositi i likovni prilozi naših poznatih slikara i kipara. Pretplata je bila godišnje 660.— dinara (polugodišnja razmjerno), pojedini broj stajao je 80.— dinara. (Svakom broju priloženo je i nekoliko oglasa).

Časopis je bio uređivan živo, raznoliko, interesantno, držeći se srednjeg kulturnog raza da bi dobio što više pretplatnika i bio korisniji. Časopis je izlazio redovito ili s vrlo malim zakašnjenjem; pazilo se na administraciju koja — kako neki možda malo pretjerano kažu — upropašćuje listove i časopise, ali, većinom iz objektivnih razloga, moralo se posljednjih šest brojeva izdati u tri dvobroja. Ta je pojava najavljivala da

nije sve u redu, kao što nije ni bilo: mali broj pretplatnika, zastajanje posla u štampariji, neimaština financijskih sredstava i neki drugi razlozi, djelovali su da se na žalost moralo prekinuti s izdavanjem HK.

Možda je jedna godina bila premalo da se časopis afirmira, pa je trebalo izdržati, ali su preče potrebe osujetile takvu namjeru. Zbog svega je toga HK prestalo izlaziti da se nekad nađe bolje rješenje. Dotle će K o l o izlaziti povremeno kad se prilika ukaže, jer je za zbornik HK pre-mali interes, pa velike naklade stoje na skladištu, iako se prodaje uz nez-natnu cijenu.

HK je poslije toga izlazilo kroz 1953. i 1955. kao zbornik, ali kako ono opet nije na zadovoljavajući način vršilo svoju zadaću, Matica hrvatska je tražila novo rješenje.

Želeći da pitanje HK riješi najpovoljnije, uprava je Matice hrvatske zamolila svoga člana, književnika Petra Šegedina, da podnese referat, uzi-majući u obzir sve što se u raspravama o tome kazalo. Petar Šegedin je na sjednici od 10. siječnja 1955. u svom referatu o tome među ostalim kazao da »u Zagrebu postoje dva lista s pretežno literarno-beletrističkim ka-rakterom: Republika i Krugovi. Razlog tome što nema čistog beletrističkog časopisa leži u karakteru i mogućnostima naše kulturne sredine...« Po-njegovu bi mišljenju Matičin mjesečnik imao održati onaj isti karakter koji imaju i spomenuta dva lista, tj. »morao bi ostati časopis za književ-nost i društveno-kulturnu problematiku«. Ovako uređivan časopis odgo-varao bi i samom karakteru Matice hrvatske.

Na žalost, ne imajući financijskih sredstava da ga takva, bez brojnih čitalaca održi, Matica je hrvatska za nekoliko godina dignula ruke s HK, dok njegov posljednji svezak nije izašao 1961, te je bio posvećen 20-go-dišnjici ustanka naroda Jugoslavije (Zagreb 1961). Dakle uprave Matičine i članovi-radnici njezini nastojali su HK prilagoditi kulturnim potrebama našim, ali se u tome na žalost nije uspjelo.

Eto, to bi bio pregled života K o l a Matice hrvatske od početka do danas. Kako se je moglo vidjeti, K o l o je prošlo kroz razne faze. Iako je ono kao godišnji zbornik adekvatnije odražavalo fizionomiju članova-rad-nika Matice hrvatske, negoli kao čisto literarni list, ono je slabo prosperi-ralo. Čini se da je bilo najčitanije, kad je bilo mjesečnik, kad je bilo kombinacija lijepe književnosti i društvenih nauka, kad je bilo odraz naših želja da iz današnjice pogledamo u prošlost i da se u isto vrijeme osvrnemo oko sebe; da je bilo najinteresantnije kad je pokušavalo da svaku stvar stavi na svoje mjesto i da je nazove pravim imenom.

Takvo je K o l o, imajući u rodnom listu čistog literata Stanka Vraza, začetnika hrvatske književne kritike, bilo i najkorisnije, pa mi se čini da bi tome trebalo težiti i u budućnosti.

JAKŠA RAVLIĆ
predsjednik »Matice hrvatske«